

Черній В. В.,

ректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО «ВОРІВ У ЗАКОНІ»: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ТА СЬОГОДЕННЯ

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 року № 671-IX започаткував нову сторінку в розвитку вітчизняного кримінального законодавства та водночас викликав чимало питань, які потребують вивчення та пошуку шляхів їх вирішення.

Суттєвих змін зазнали норми Особливої частини Кримінального кодексу України. Так, після внесення змін до ст. 255 Кримінального кодексу України значно розширився обсяг обов'язкових, кваліфікуючих й особливо кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена цією статтею.

Статтю доповнено частинами 4 та 5 такого змісту: «Створення злочинної спільноти, тобто об'єднання двох чи більше злочинних організацій, керівництво такою спільнотою» (частина 4) та «Дії, передбачені частинами першою, другою або четвертою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі “вора в законі”» (частина 5). Таким чином, у вітчизняному кримінальному законодавстві утвердився інститут «вора в законі».

Водночас Закон України від 4 червня 2020 року № 671-IX доповнив Кримінальний кодекс ст. 255-1, 255-2, 255-3: «Встановлення або поширення злочинного впливу» (ст. 255-1), «Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)» (ст. 255-2), «Звернення за застосуванням злочинного впливу» (ст. 255-3) [1].

Поряд з такими вже відомими й сталими правовими термінами в змісті кримінально-правових норм, як «банда», «терористична група», «терористична організація» та «злочинна організація», а також «вчинення кримінального правопорушення «групою осіб», «групою осіб за попередньою змовою» та «організованою групою», у законодавстві з'явилися такі поняття: «злочинний вплив», «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», «вор в законі», «злочинна спільнота», «участь у злочинній спільноті».

Перше, що викликає зауваження, це термін «вор в законі», використаний законодавцями для позначення специфічного статусу особи як суб'єкта складу кримінального правопорушення: особа, яка

перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі «вора в законі».

У ст. 255, 255-1 та 255-3 Кримінального кодексу України особою, яка перебуває у статусі «вора в законі», як суб'єкт підвищеного злочинного впливу визнається особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Однак введений до кримінально-правових норм термін «вор в законі» не відображає зміст цього правового поняття, значно звужує можливість кримінально-правового реагування на суспільно небезпечні діяння, суб'єктами яких можуть бути особи названої вище категорії. Таким чином, законодавець спеціально згадує та виокремлює в частині 4 ст. 255 Кримінального кодексу України особу «вора в законі».

Варто зауважити, що, на відміну від поняття «злочин у законі», яке було запропоновано в проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (станом на 4 березня 2020 року), на сьогоднішній день в чинній редакції кримінально-правової норми немає юридичної дефініції терміна «злочин у законі». Нова дефініція створила ситуацію, за якої всі «суб'єкти підвищеного злочинного впливу», а також усі «вори в законі» підлягають кримінальній відповідальності не лише за вчинення ними визначених законом про кримінальну відповідальність конкретних суспільно небезпечних діянь, а й просто за «кримінальний авторитет», «невизначений вплив на інших осіб» і «статус».

Відповідно до нововведеного терміна, «вором в законі» слід визнавати особу, яка дотримується притаманних злочинному середовищу традицій і правил поведінки, користується авторитетом серед осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, керує, координує та/або організовує діяльність злочинної спільноти чи її частини або є учасником такої спільноти. Запропонована законодавцями та введена до кримінально-правових норм дефініція формально засвідчує, що «вор в законі» за будь-яких обставин автоматично й завжди є «суб'єктом підвищеного злочинного впливу».

Термін «вор у законі» стали застосовувати на території Радянського Союзу з початку 1930-х років. У цей період у злочинному середовищі в установах відбування покарань серед інших категорій засуджених злочинців було виокремлено специфічну категорію – «еліту злочинного світу». У своєму житті, поведінці, спілкуванні та відносинах з іншими особами «вори в законі» почали керуватися розробленими в їхньому середовищі умовними «поняттями», якими передбачено певні правила поведінки, однак такі «закони» не викладені в жодному документі, усі вони неписані, так само не прописана й процедура набуття статусу «вора в законі».

Правила поведінки злочинців передбачали низку так званих «понять», найважливішими з яких були такі: відмова від співпраці з правоохоронними органами, адміністрацією установ відбування покарань і загалом офіційною владою, заборона на службу в армії чи політичну діяльність, саморегуляції в місцях позбавлення волі, пропаганда злочинних цінностей, залучення молоді та регулярні відрахування до «общака» – фонду взаємодопомоги засудженим правопорушникам.

Екскурс в історію кримінального світу та практика протидії впливу «ворів в законі» на криміногенну ситуацію в країні не дає відповіді на питання: як можна схарактеризувати й окреслити межі протиправності діяння за участю «вора в законі», якщо на сьогодні не існує офіційних джерел, документів, засвідчених носіїв інформації, які надали б об'єктивну оцінку поняттям та змісту суспільної небезпечності діянь, надали можливість визначити характер і ступінь їх виявів. Без цього криміналізація статусу «вора в законі» позбавлена доцільності та необхідності. Склад кримінального правопорушення в такій редакції ст. 255 Кримінального кодексу України створює умови для об'єктивного ставлення у вину самого факту визнання особи «вором в законі». Такий підхід порушує принципи справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Науковці зазначають, що оновлення змісту Кримінального кодексу України, яке прийнято українським Парламентом 4 червня 2020 року, встановило кримінальну відповідальність будь-якого «вора в законі», а також будь-якої іншої особи за будь-яку віддалену в просторі й часі та конкретно не визначену причетність (через «вплив і координацію») до вчинення іншими особами будь-якого впливу на будь-яку злочинну діяльність. Чи можна вважати це оновлення Кримінального кодексу України таким, що відповідає вимогам національної Конституції? Питання дискусійне [2].

Важливо в цьому контексті зазначити, що «одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права має ґрунтуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [3]. Позиція Конституційного Суду України з цього питання є виваженою та обґрунтованою.

Звичайно, процес законотворення не можна зупинити. Постійно відбуваються пошуки прогресивніших дієвих способів протидії злочинності, зокрема й шляхом прийняття змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені злочинною спільнотою, загалом. Чи відіграють свою роль у цьому процесі згадувані законодавчі новації? Покаже час...

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 черв. 2020 р. № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7>.

2. Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). *Право на справедливий суд*. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1595421303>.

3. Рішення КСУ від 29 червня 2010 р. № 17-рп/ 2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Чернявський С. С.,

проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Належна реалізація кримінально-правових норм неодмінно потребує встановлення реального змісту наявних у них положень. Тому тлумачення норм кримінального законодавства є важливою умовою правильного їх трактування, що забезпечує формування стабільної та уніфікованої практики правозастосування.

Необхідність точного визначення волі законодавця, утіленої в тексті закону, зумовлена не лише потребами правозастосування, а й завданням щодо усунення недоліків законотворчої діяльності. Недостатня системність і скоординованість законодавчої діяльності, а також об'єктивна неможливість законодавця під час розроблення та прийняття нормативно-правових актів урахувати всі наявні на практиці проблеми, актуалізують потребу в їх тлумаченні. Таким чином, інтерпретація судами кримінального законодавства стає важливим, а подеколи – і єдиним засобом його пристосування до динамічних змін у суспільних відносинах.

Офіційне тлумачення законів України, встановлення відповідності юридичних норм (зокрема і кримінально-правових) Конституції України (їх конституційність або неконституційність) є основними напрямками діяльності Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 151-2 Конституції України, рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними й не можуть бути оскаржені [2].

Конституційність положень кримінального законодавства України забезпечують законодавець під час прийняття законів і